

Тема 2. Психоаналітичний підхід до вивчення особистості

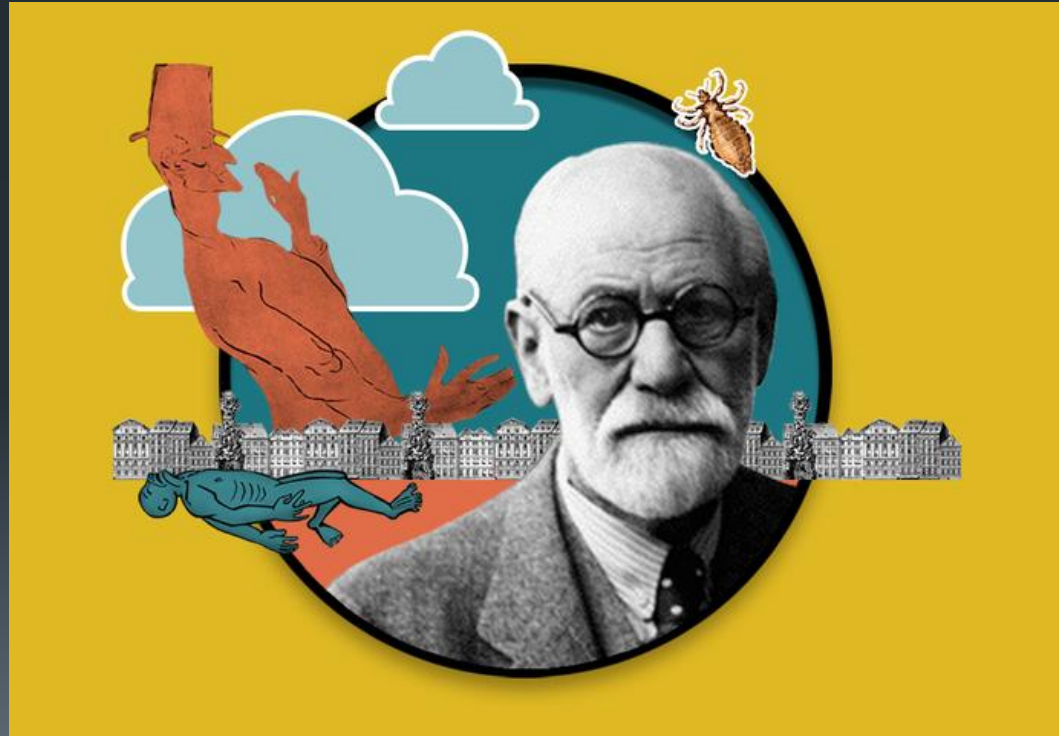
Карпюк Юлія Ярославівна

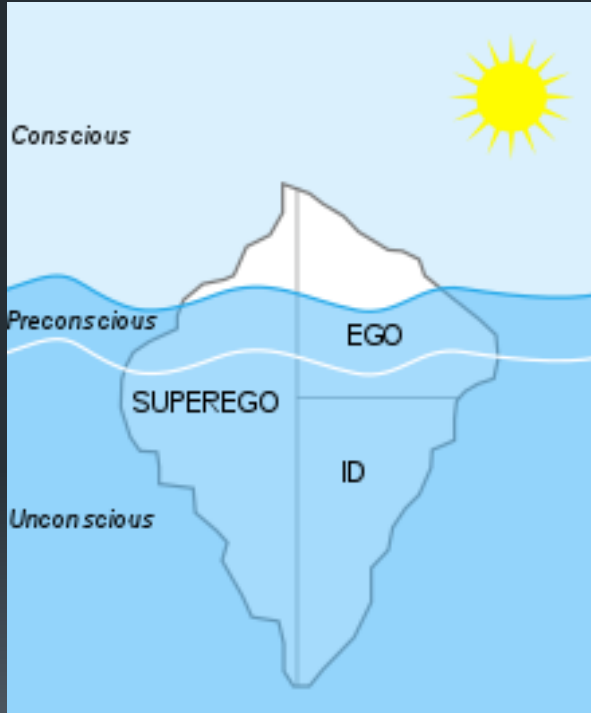


План

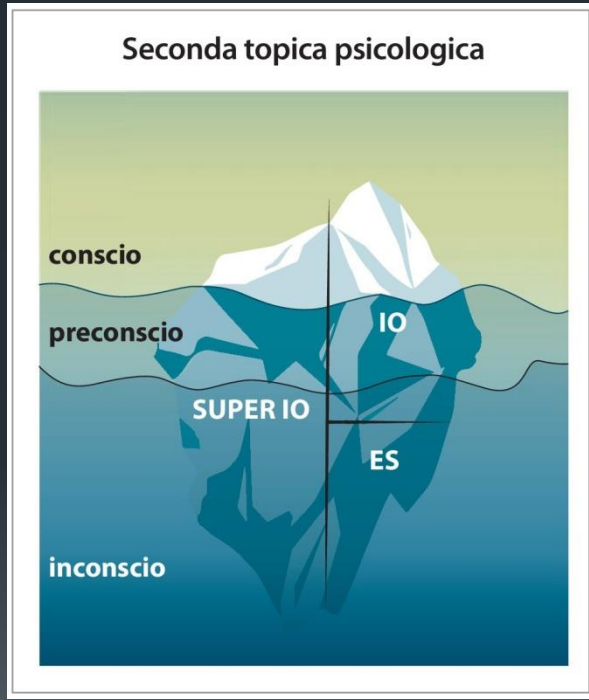
- Психоаналітична теорія З. Фрейда.
- Аналітична теорія К. Юнга. Структура особистості за К. Юнгом.
- Теоретичні погляди А. Адлера на особистість. Стиль життя та порядок народження у процесі становлення особистості.
- Соціокультурний підхід до вивчення особистості К. Хорні.
- Епігенетична теорія розвитку особистості Е. Еріксона.

Психоаналітична теорія 3. Фройда





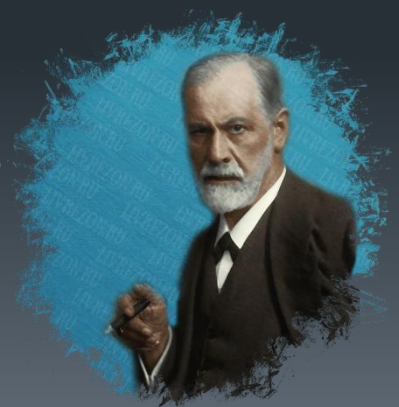
Одна з найвидатніших теорій особистості була створена Зігмундом Фрейдом (1856-1939).
3. Фрейд уподібнив психіку айсбергу, в якому лише невеличка частина виступає над поверхнею води і є сферою свідомого, тоді як більша частина айсберга перебуває під водою – це сфера несвідомого, і саме там, у просторі несвідомого, можна знайти прагнення, пристрасті, витіснені думки та почуття, що здійснюють контроль над свідомими думками та вчинками людини.




Вчений виділив дві основні групи людських інстинктів: еротичні (інстинкти життя) і руйнівні (інстинкти смерті). Енергія інстинктів життя називається «лібідо».

- Інстинкти життя охоплюють голод, спрагу, інстинкт самозбереження, сексуальний потяг.
- Інстинкти смерті – деструктивні сили, що можуть бути спрямовані як всередину індивіда (мазохізм або самогубство), так і зовні (ненависть та агресію).


- Фрейд стверджував, що поведінка людини повністю детермінована її сексуальними і агресивними потребами.
- Задоволення цих потреб стикається з перешкодами з боку навколишнього світу, суспільства, тому вони пригнічуються і створюють сферу «несвідомого».
- З. Фрейд представив психічне життя особистості як постійну арену боротьби між непримиренними силами свідомого і несвідомого, розуму та інстинктів, які змагаються за контроль над поведінкою.
- Така концепція психічного життя має назву психодинамічної.






Відповідно до поглядів З. Фрейда, структуру особистості утворюють три основних компоненти: «Воно», «Я» і «Над-Я».

- «Воно» (Ід) – це базова і найдавніша структура психічного життя особистості. У ній зосереджені інстинктивні, примітивні, спадкові аспекти особистості.
- Це скарбниця примітивних інстинктивних прагнень, емоцій, спогадів, забутих дитячих образ, травм, вороже ставлення до своїх батьків, невтілені сексуальні бажання.
- Все це свідомість відкидає і сприймає як неприйнятне.
- «Воно» темне, хаотичне, біологічне несвідоме, що не знає законів та не підпорядковується правилам, вільне від обмежень.
- Провідні компоненти Ід – це сексуальні та агресивні потяги, які вимагають негайного втілення, реалізації.




Відповідно до поглядів З. Фрейда, структуру особистості утворюють три основних компоненти: «Воно», «Я» і «Над-Я».

- Друга структура особистості «Я» (Его), на думку З. Фрейда, також є вродженою і розташовується як в свідомому шарі так і в перед-свідомості.
- Таким чином, ми завжди можемо усвідомити своє Я, хоча це і нелегко.
- На відміну від Ід, природа якого виявляється в пошуку задоволення, Его підпорядковується принципу реальності, мета якого – збереження цілісності організму.



Відповідно до поглядів З. Фрейда, структуру особистості утворюють три основних компоненти: «Воно», «Я» і «Над-Я».

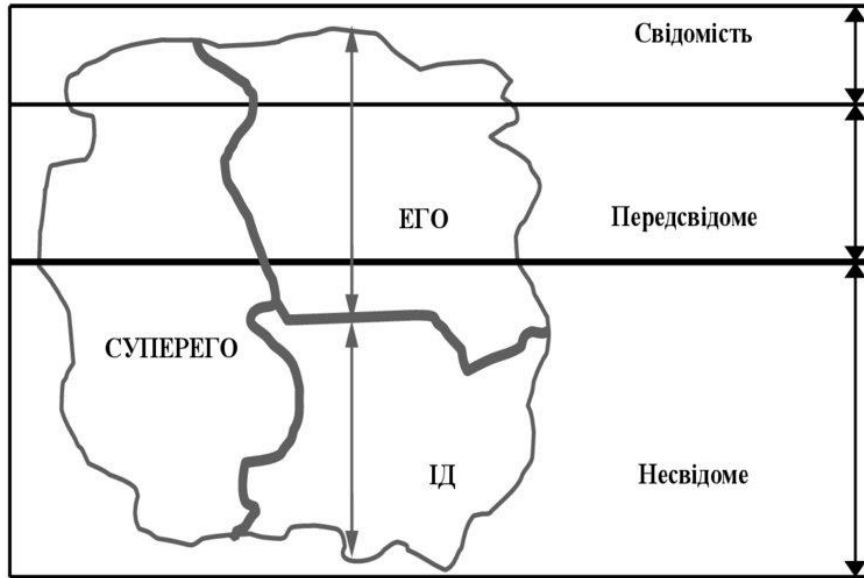
- Принцип реальності дає можливість індивіду гальмувати, переадресувати або поступово давати вихід грубій енергії Ід у рамках соціальних обмежень.
- Его здатне спрямовувати поведінку в потрібне русло, щоб інстинктивні потреби задовольнялися безпечним для самого індивіда і для інших людей способом.
- Его відповідає за довільну поведінку, може контролювати і пригнічувати інстинкти, прагне до послаблення напруги і посилення задоволення.




Відповідно до поглядів З. Фрейда, структуру особистості утворюють три основних компоненти: «Воно», «Я» і «Над-Я».

- «Над-Я» (Суперего) – це третій, найпізніший компонент особистості, інтерналізована версія суспільних норм і стандартів поведінки, морально етична інстанція особистості.
- Людина не народжується із Суперего. Суперего у процесі соціалізації формується з Его і слугує цензором вчинків та думок останнього.
- Це внутрішня репрезентація традиційних цінностей та ідеалів суспільства в тому вигляді, який сформовано виховними впливами, насамперед сім'ї.
- Суперего виконує такі функції: совість, самопостереження і формування ідеалів.


Топографічна модель 3. Фрейда.





Відповідно до поглядів З. Фрейда, структуру особистості утворюють три основних компоненти: «Воно», «Я» і «Над-Я».

- Система життєво важливих потреб, що складає зміст «Воно», постійно вимагає задоволення і несвідомо спрямовує психічну активність людини, регулюючи її психічні процеси і стани.
- Несвідомі потяги, що йдуть від «Воно» знаходяться в стані конфлікту з соціальними і моральними нормами поведінки, які містяться в «Над-Я», тому між «Воно» і «Над-Я» існують постійні і немінучі протиріччя.
- Вони вирішуються за допомогою «Я», тобто свідомості, що, діючи відповідно до принципу реальності, намагається розумно примирити обидві конфліктуючі сторони таким чином, щоб потяги «Воно» були максимально задоволені і при цьому не було порушено норми суспільної моралі.



Можливість підтримувати своє психічне здоров'я залежить від механізмів психологічного захисту, які допомагають людині пом'якшити конфлікт між «Воно» і «Над-Я». Фрейд виділяв декілька захисних механізмів, головними з яких є:

- витіснення (перенесення в підсвідомість думок і почуттів, що викликають страждання);
- проекція (процес, за допомогою якого людина приписує власні неприйнятні думки і почуття іншим людям, покладаючи таким чином на них провину за свої недоліки);
- заміщення (переадресація агресії з одного об'єкта на інший);
- сублімація (заміна сексуальних або агресивних потягів на соціально прийнятні форми поведінки).

Основні механізми психологічного захисту

Заперечення


Витіснення

Проекція

Ідентифікація


Рационалізація


Заміщення





У кожної людини є свій набір захисних механізмів, сформованих у дитинстві. Проте, не дивлячись на наявність захисту, витіснені бажання прориваються в свідомість у формі сновидінь, фантазій, «випадкових» обмовок, неочікуваних дій і вчинків. Отже, подавлені мотиви продовжують діяти і істотним чином впливають на поведінку людини.

- З. Фрейд визначив порядок розгортання психосексуальних стадій протягом дозрівання організму (біологічний чинник розвитку) і вважав, що ці стадії універсальні і властиві всім людям, незалежно від їх культурного рівня.
- Періодизацію вікового розвитку З. Фрейда називають психосексуальною теорією особистості, оскільки центральна лінія його теорії пов'язана з сексуальним інстинктом.

- 
- Назви стадій розвитку особистості (оральна, анальна, фалічна, генітальна) вказують на основну тілесну (ерогенну) зону, з якою пов'язано відчуття задоволення.
 - Основні чинники розвитку особистості в психосексуальній теорії Фрейда: внутрішній (біологічне дозрівання, реформування кількості і спрямованості сексуальної енергії) і зовнішній (соціальний, вплив спілкування з батьками).
 - Цінність даного підходу в тому, що вперше було вказано на значущість періоду дитинства у подальшому розвитку особистості.


- 
- У теорії особистості З. Фрейда містяться як деякі продуктивні наукові положення (про складність, багатоплановість структури особистості, про свідоме й несвідоме, про внутрішні суперечності особистості), так і суперечливі погляди на природу особистості. Вже сучасники З.Фрейда і навіть його учні вбачали у психоаналітичному вченні низку дискусійних моментів.
 - Так, найбільшій критиці були піддані погляди на мотивацію людської поведінки, яку З.Фрейд пов'язував переважно з природженими інстинктивними (сексуальними та руйнівними) потребами, на фатальний антагонізм між свідомим і несвідомим та між індивідом і суспільством.

- 
- Виникла потреба у подоланні біологізаторських поглядів на особистість, у соціалізації фрейдистської теорії особистості, що й було здійснено неофрейдистами.
 - Несвідоме наповнювали новим змістом.
 - Місце нереалізованих сексуальних потягів посіли колективне несвідоме («архетипи») виражене в міфології, релігійній символіці, мистецтві та передане у спадок (К. Г. Юнг), прагнення до влади внаслідок відчуття неповноцінності (А. Адлер), неможливість досягти гармонії із соціальною структурою суспільства і відчуття самотності, яке при цьому виникає (Е. Фромм) та інші психоаналітичні механізми конфлікту особистості та суспільства.




Фрейд уявляє особистість у вигляді поєднання трьох частин *Воно*, *Я* та *Над-Я*.

- *Воно* – складається із сильних почуттів, грубих сексуальних та агресивних імпульсів, що потребують негайного задоволення. *Воно* є сферою несвідомого.
- *Я* – раціональна, свідома та мисляча частина нашої особистості. Черпає життєву енергію від *Я*, проте якщо імпульси *Я* стають надто сильними та починають загрожувати самостійності *Я*, воно придушує ці імпульси та захищається від знання про них.
- *Над-Я* – частина особистості, яка вирішує, що правильно, а що ні, що морально, а що аморально, як слід поводитися, що слід думати та відчувати. Як і *Воно*, зазвичай не усвідомлюється, і тому людина не сприймає його впливу.



Фрейд уявляє особистість у вигляді поєднання трьох частин Воно, Я та Над-Я.

- Протягом життя ці три компоненти особистості знаходяться в постійній взаємодії. Часто вони конфліктують.
- Це проявляється на рівні Я як усвідомлюване відчуття тривоги, джерела якої ми не розуміємо, тому що і Воно, і Над-Я з їх конфліктними вимогами залишаються поза сферою свідомості.



Сутність фрейдистської психології полягає в підкресленні несвідомої природи більшості причин людської поведінки.

- Для маркетингу це означає, що споживач часто не усвідомлює потреби, яку задовольняє певний продукт, окрім тих, що лежать на поверхні.
- Сучасна реклама присвячена переважно стимуляції бажань та фантазій.
- Одним з найбільш популярних маркетингових прийомів є не розхвалювання властивостей самих продуктів, а приведення їх у відповідність до стилю життя споживачів, як до ключових моментів здійснення бажань.
- Наочним прикладом є реклама тренажерів, машин, джинсів, сигар, парфумів та багатьох алкогольних напоїв.



“Над-Я” (super-ego) – совість	Формується через подолання Едіпова комплексу (комплексу Електри)	Підпорядковується ідеалістичному принципу
“Я” (ego) – свідомість	Формується під впливом суспільства	Підпорядковується принципу реальності
“Воно” (id) – несвідоме (інстинкти)	Уроджені інстинкти (потяги)	Підпорядковується принципу задоволення

(+) сублимація ————— захисні механізми ————— витіснення (-)

ПСИХІКА ЛЮДИНИ

свідомість

пам'ять

мислення

знання

емоції

воля

увага

самосвідомість

несвідоме

Інтуїція

автоматизми

Інстинкти

Перший етап: формування статевої самосвідомості

Формування статевої самосвідомості: усвідомлення власної статі, особливості та відмінності статей

Цей етап розпочинається з 1,5–3 років та закінчується у віці 5–7 років.

Дитина вже чітко усвідомлює власну приналежність до однієї зі статей.



Другий етап: формування статево-рольової поведінки

Відбувається усвідомлення та пізнання власної статевої ролі, засвоєння, притаманних певній статі.

Цей етап припадає приблизно на період з 5–7 до 10–12 років.

Усвідомлення передусім засноване на стереотипах статевої поведінки у сім'ї та соціумі.




Третій етап: формування психосексуальних орієнтацій

Відбувається формування статевого потягу — від платонічного до еротичного, а в подальшому до сексуального.

Цей етап достатньо тривалий — від 10–12 до 16–18 років.

Він охоплює період статевого (10–18 років) та біологічного дозрівання (до 24 років).



Один із учнів З. Фрейда, Карл Юнг (1875-1961), швейцарський психолог, засновник аналітичної психології – відмежувався від свого великого вчителя у поглядах на пансексуалізм як головну рушійну силу поведінки людини.

До основних понять вчення Юнга відносять поняття про інтроверсію та екстраверсію, відкриття чотирьох основних психічних функцій, дослідження колективного несвідомого, особливий погляд на структуру особистості, а в зв'язку з цим – створення аналітичної психотерапії.

Аналітична теорія К. Юнга. Структура особистості за К. Юнгом.

- За К. Юнгом, психіка людини має три рівні: свідомість, особисте несвідоме і колективне несвідоме.
- Визначальну роль у структурі особистості відіграє колективне несвідоме, яке утворюється із слідів пам'яті, що залишається від усього минулого людства і впливає на особистість людини, визначає її поведінку з моменту народження.

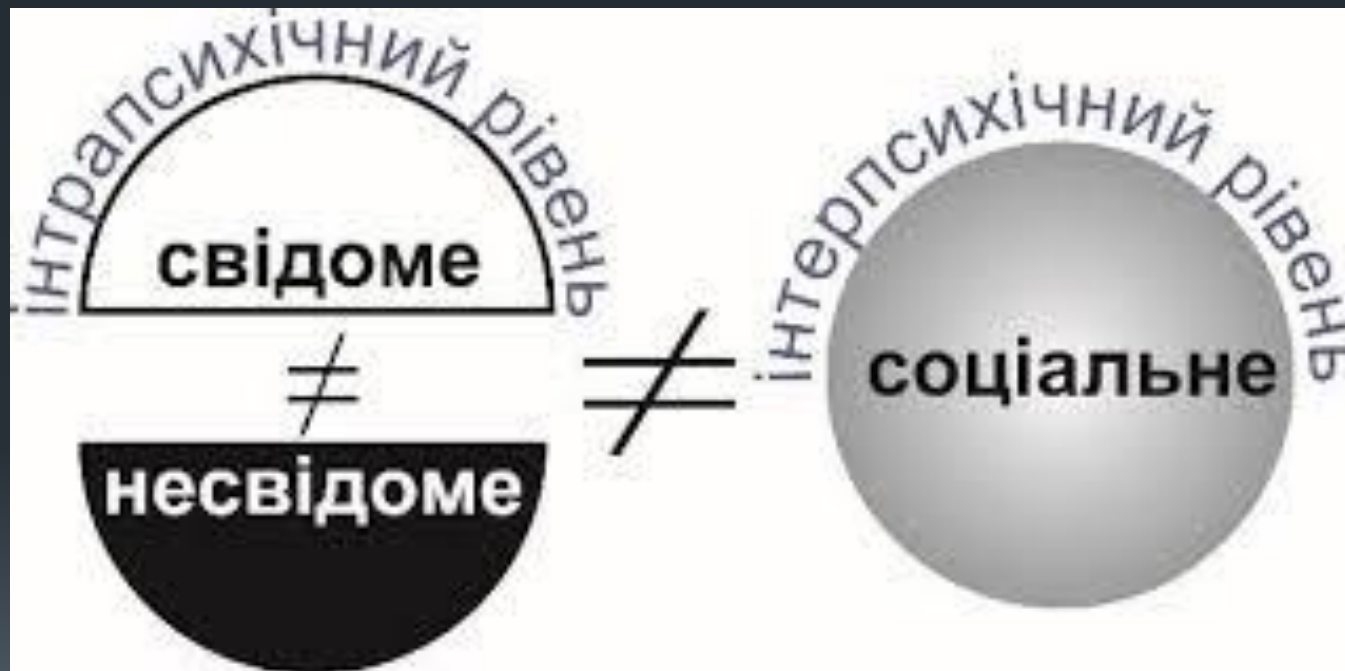


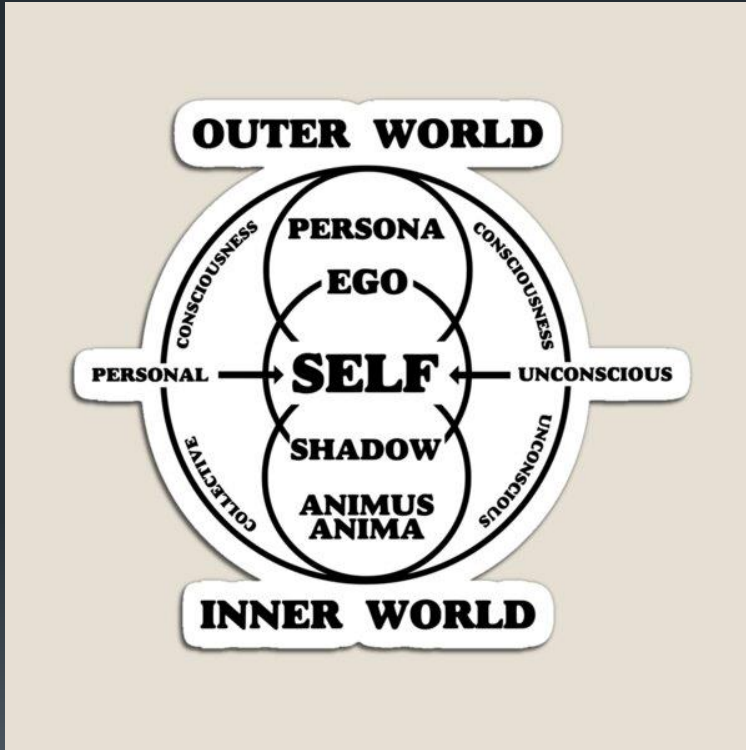
- Колективне несвідоме утворюється з різних рівнів, які визначаються загальнолюдською, національною та расовою спадщиною.
- Найбільше значення мають сліди минулого тобто досвід тваринних предків людини.
- Колективне несвідоме виявляється у вигляді архетипів. К. Юнг називав архетипи первинними образами, оскільки вони пов'язані з міфічними і казковими темами.



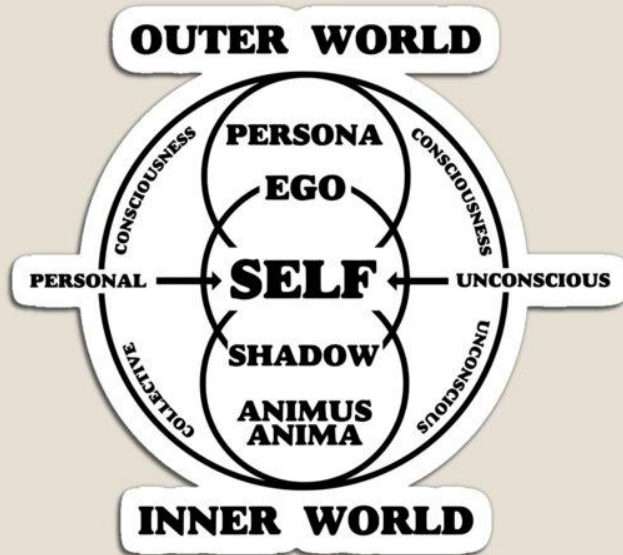
- Він також вважав, що архетипи організовують не лише індивідуальну, але і колективну фантазію (наприклад, лежать в основі міфології народу, його релігії, визначаючи психологію народу, його самосвідомість).
- Через актуалізацію певних архетипів культура робить вплив і на становлення індивідуальної психіки людини.
- К. Юнг зарахував до архетипів основні складові структури особистості, виділяючи такі елементи: Персону, Его, Тінь, Аніму (у чоловіків), Анімус (у жінок) і Самість.







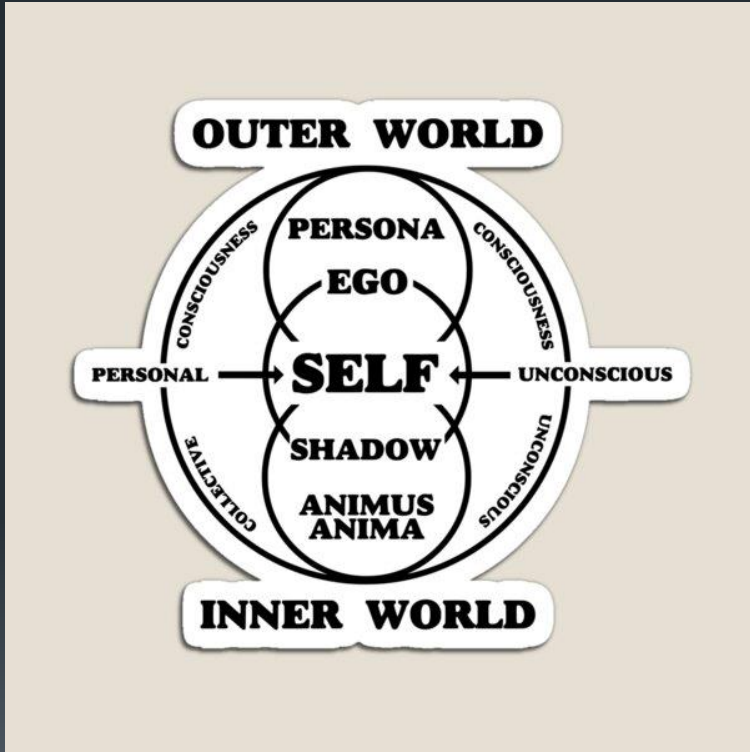
- Персона – це візитна картка «Я», це та частина нашої особи, яку ми показуємо світу, якими ми хочемо бути в очах інших людей.
- Персона включає і типові для нас ролі, стиль поведінки і одяг, манеру говорити, мислити, одягатися, це характер, соціальна роль, здатність самовиражатися у суспільстві.



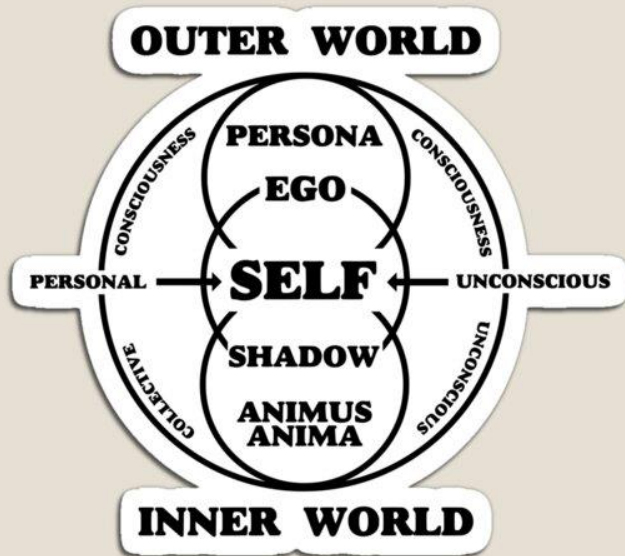
- Его – центр свідомості, і тому відіграє основну роль у свідомому житті: створює відчуття усвідомленості і послідовності наших думок та дій, відповідальне за зв'язок свідомого і несвідомого.
- Его збирає розрізнені дані особистого досвіду в єдине ціле, формуючи з них цілісне і усвідомлене сприйняття власної особи.



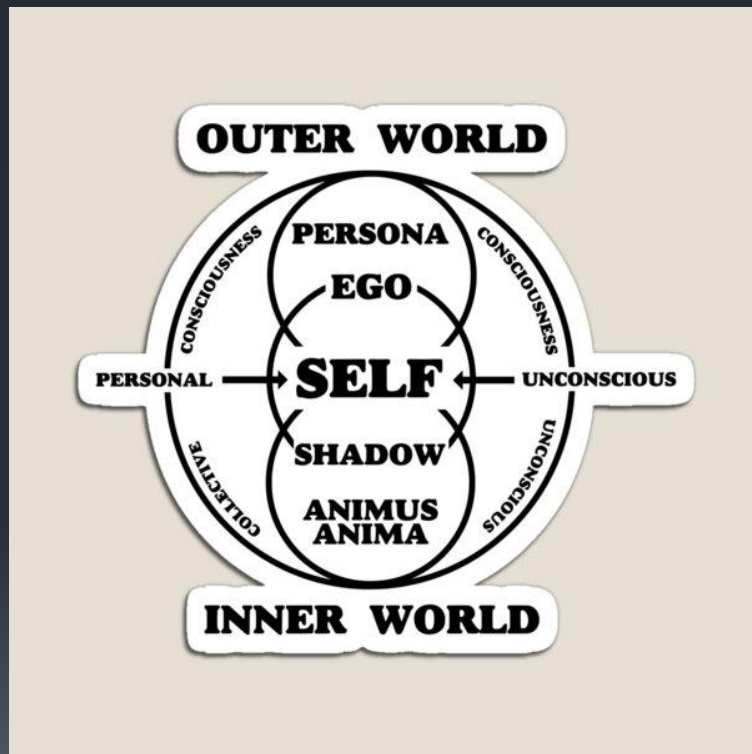
- Тінь – центр особистого несвідомого, куди входять бажання, переживання, тенденції, що заперечуються індивідумом як несумісні з існуючими соціальними стандартами.
- При цьому, чим більше домінує Персона в структурі особистості, тим більшою є Тінь, оскільки людині необхідно витіснити в несвідоме все більшу кількість нереалізованих бажань.



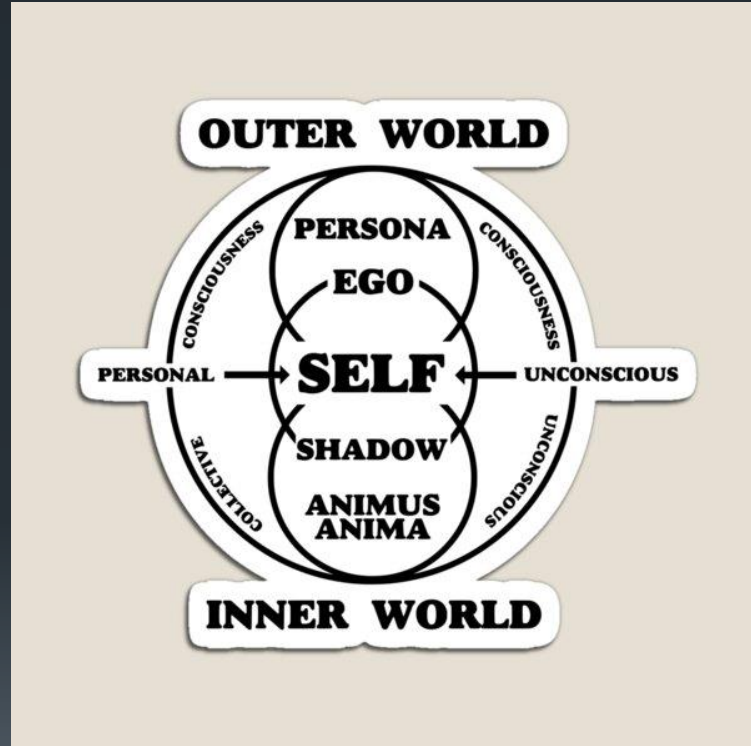
- Юнг не вважав за можливе просто позбавитися від Тіні, не визнавати її, оскільки вона – природна частина особистості і людина без Тіні так само неповноцінна, як і без інших частин душі.
- Найшкідливіше, з його погляду, не помічати, ігнорувати Тінь, тоді як уважне ставлення до Тіні, прагнення до аналізу її змісту допомагають подолати її негативний вплив.



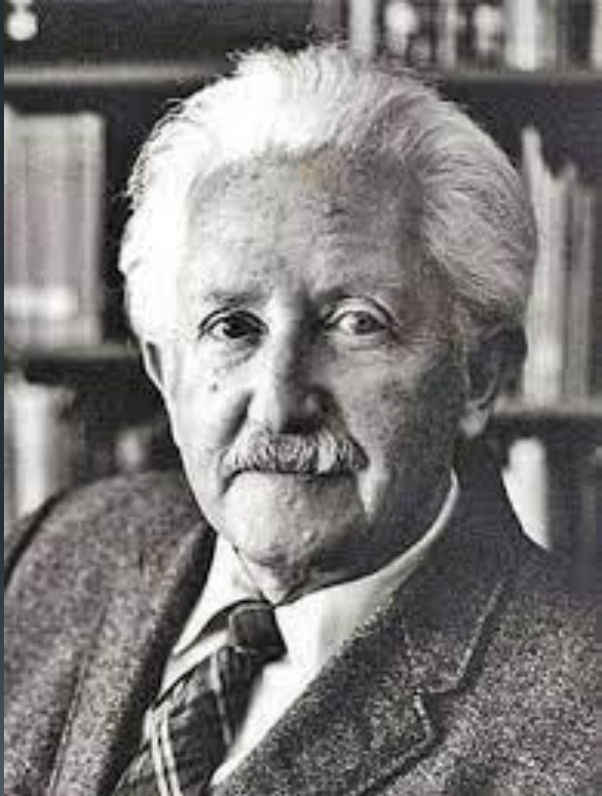
- Аніма (у чоловіка) або Анімус (у жінки) – це ті частини душі, які відображають інтерсексуальні зв'язки, уявлення людини про протилежну стать.



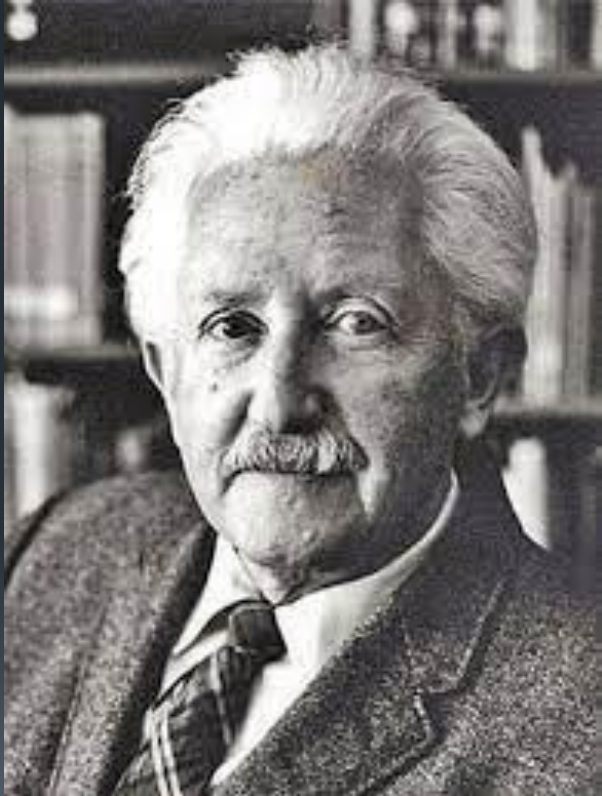
- Самість – архетип цілісності особистості, самість об'єднує свідоме і несвідоме, що взаємно доповнюють одне одного до цілісності.
- К. Юнг відводив архетипу "самості" центральну роль як потенційному центру особистості, на відміну від "Его", як центру свідомості.



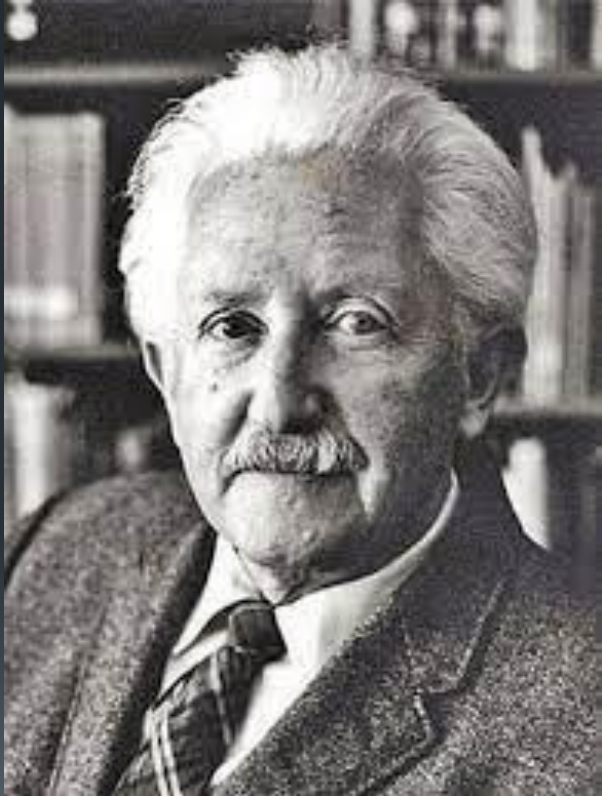
- Особисте несвідоме складається з переживань, що були колись свідомими, але потім стали забутими або витісненими зі свідомого.
- За певних умов вони стають усвідомленими.
- Структурні одиниці особистого несвідомого являють собою сукупність почуттів, думок та спогадів.



- К. Юнг створив типологію особистості, в основі якої лежить спрямованість людини на себе або на зовнішнє.
- Відповідно до цього він розподіляв людей на інтровертів та екстравертів. Інтроверти в процесі індивідуалізації звертають більше уваги на внутрішню частину своєї душі, будують свою поведінку на основі власних ідей, власних норм і переконань.

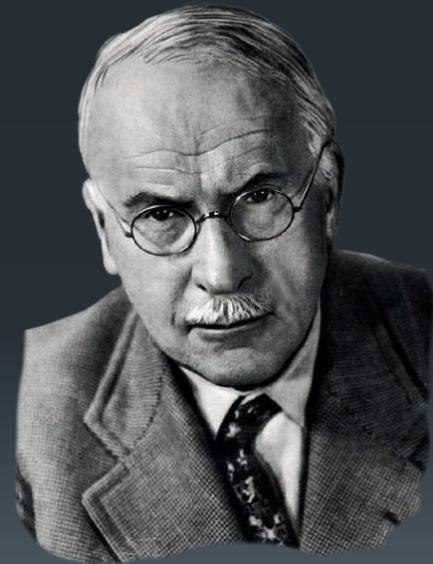


- Екстраверти, навпаки, більше орієнтовані на Персону, на зовнішню частину своєї душі, вони легше встановлюють соціальні зв'язки і краще усвідомлюють, що відбувається навколо них. Щодо походження типів, то, за К. Юнгом, вони визначаються не обставинами життя людини, а її природженими властивостями.

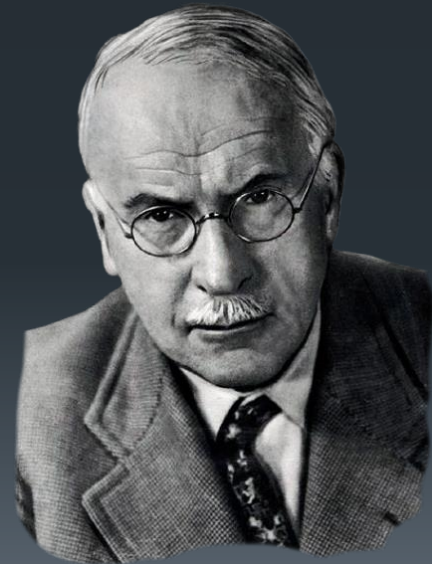


- Згідно аналітичної теорії, особистість – це сукупність природжених і реалізованих архетипів, а структура особистості визначається індивідуальною своєрідністю співвідношення окремих властивостей архетипів, рівнями несвідомого і свідомого, а також екстра- або інтровертованістю особистості.

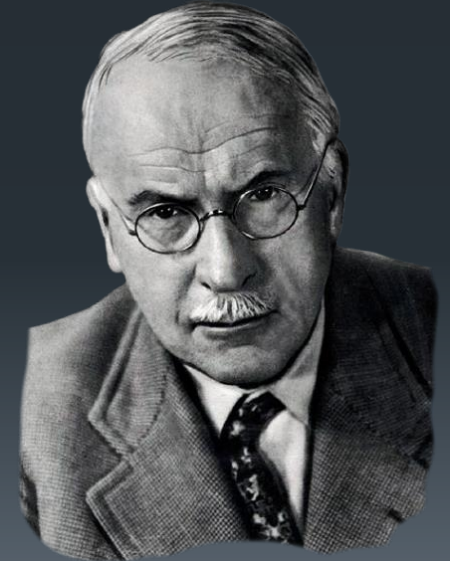
Індивідуальна психологія А. Адлера



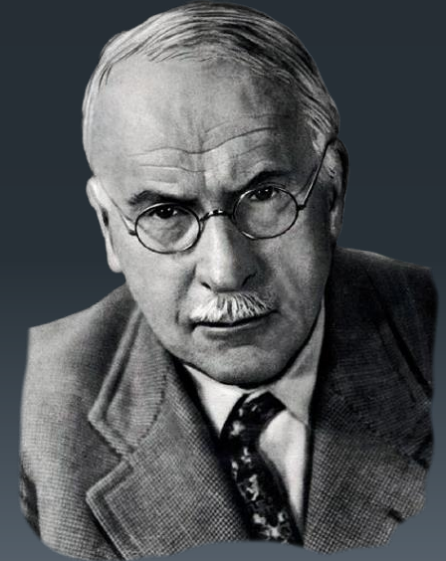
- Відомим учнем З. Фрейда, який виступив проти біологізаторських тенденцій свого вчителя, був А. Адлер (1870- 1937).
- Він заснував так звану індивідуальну психологію.
- На відміну від глибинної психології З. Фрейда, в теорії А. Адлера немає жодних постулатів про приховані неосяжні сили і структури психічного життя.
- Не природжені потяги, не природжені архетипи, а відчуття спільності з іншими людьми, що стимулює соціальні контакти і орієнтацію на інших людей, ось та головна сила, яка визначає поведінку і життя людини, стверджував А. Адлер.



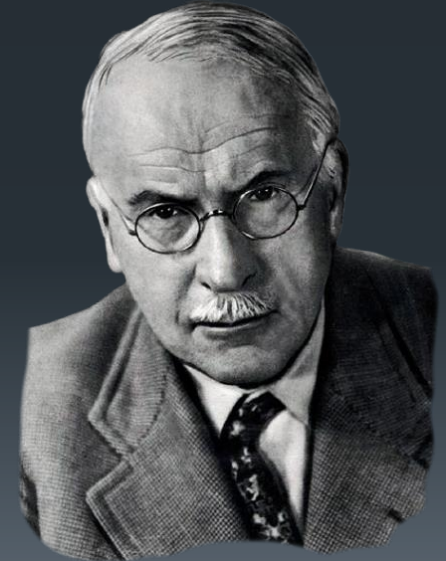
- А. Адлер вважав соціальне почуття природженим, хоча специфічність взаємин людей й визначається характером суспільства, в якому проживає людина.
- Отже, у цьому аспекті точка зору А. Адлера так само біологічна, як і погляди З. Фрейда і К. Юнга.
- В той же час Адлер був єдиним, хто вважав найважливішою тенденцією в розвитку особистості її прагнення зберегти в цілісності свою індивідуальність, усвідомлювати і розвивати її.
- З. Фрейд в принципі відкидав ідею про унікальність кожної особистості, досліджуючи те загальне, що властиве сфері несвідомого.



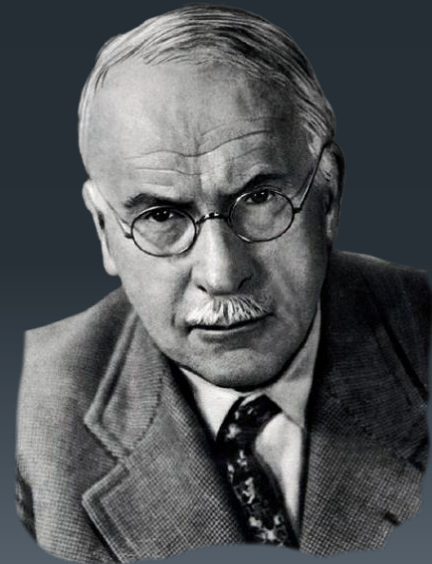
- На думку А. Адлера, структура особистості єдина і тому не може бути розчленованою на три інстанції («Воно», «Я» та «Над-Я»).
- Детермінантою розвитку особистості є потяг до вищості, прагнення влади, самоствердження.
- Однак цей потяг не завжди може бути реалізований, наприклад, внаслідок дефектів у розвитку або несприятливих соціальних умов виникає почуття неповноцінності.



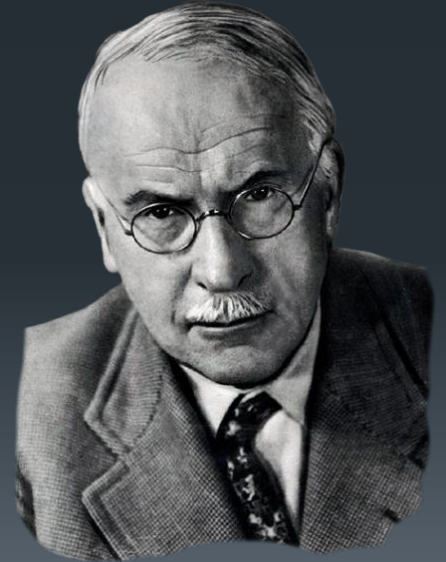
- Теорія особистості А. Адлера є добре структурованою системою, що базується на декількох базових поняттях: фіктивний фіналізм, прагнення до переваги, почуття неповноцінності і компенсації, суспільний інтерес, стиль життя, креативне «Я».



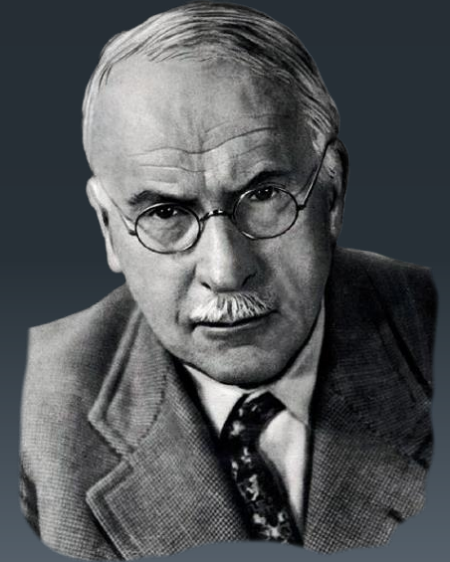
- Фіктивний фіналізм (фіктивні цілі) – суб'єктивні причини психологічних явищ. Психологічні феномени неможливо зрозуміти, не ґрунтуючись на принципі фіналізму, лише фінальні цілі можуть пояснити людську поведінку.
- Фінальна мета може бути фікцією, тобто недосяжним ідеалом, але є реальною стимул-реакцією і дає остаточне пояснення поведінки.
- Прагнення до переваги є поштовхом до вирішення людиною життєвих проблем. Прагнення до переваги є природженим і веде людину до вершин розвитку. Це могутній динамічний принцип.



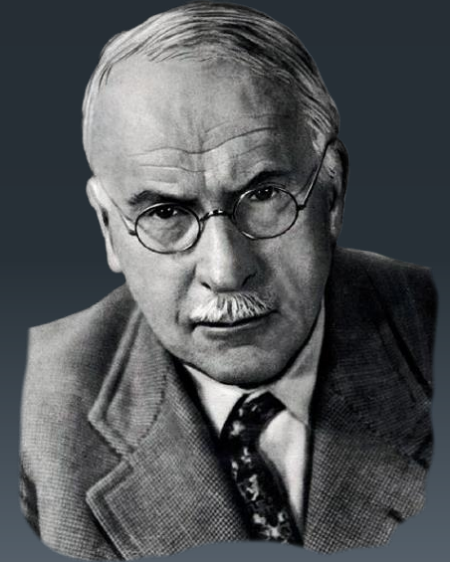
- Почуття неповноцінності включає усі почуття, які виникають у зв'язку з соціальною або психологічною недосконалістю, окрім переживань, пов'язаних з фізичною слабкістю і хворобою.
- Почуття неповноцінності в нормальних обставинах є великою рушійною силою. Бажання подолати свою неповноцінність дає поштовх до розвитку особистості.
- Суспільний інтерес є природженим, тобто люди – соціальні істоти, які прагнуть зробити суспільство досконалим.




- Життєвий стиль є системною основою функціонування особистості, тобто це цілісність, якій підпорядковані структурні частини особистості.
- Креативне «Я» створює суб'єктивну, динамічну, єдину, таку, що володіє унікальним життєвим стилем особистість, надає сенс життю, творить мету і продумує засоби її досягнення.



- А. Адлер надавав великого значення позиції дитини в сім'ї (порядку народження) для розвитку стилю її життя та способу вирішення життєвих проблем. Створені А. Адлером психологічні портрети типової дитини в різних вікових позиціях є суттєвим внеском вченого в сучасну психологію.
- Індивідуальна психологія А. Адлера заперечує фатальний зв'язок психічного розвитку особистості з органічними інстинктами, більше того, вона стверджує, що цей розвиток керований логікою суспільного життя. Однак, погляди А. Адлера у наш час сприймаються як надмірно механістичні, що надто спрощують складні діалектичні зв'язки між індивідом і суспільством.





К. Хорні, як і А. Адлер свого часу, прийшла до висновку, що домінуючий вплив на розвиток і становлення особистості має суспільство. Вона стверджувала, що розвиток індивідуума не обмежується лише впливом вроджених інстинктивних прагнень і людина сама може змінюватися і управляти процесом свого становлення.

Карен Хорні та її теорія особистості



- Відповідно до теорії Хорні, домінуючою силою в структурі особистості є почуття несвідомого занепокоєння, яке автор назвала «корінною тривогою».
- Описуючи це почуття, Хорні говорила про переживання тривоги і самотності, які відчуває кожна дитина, потрапляючи в величезний ворожий світ.
- Таким чином, вона дотримувалася думки Фрейда про протистояння зовнішнього світу і людини. Хорні говорила про те, що збільшенню рівня базової тривоги сприяють байдуже і холодне ставлення батьків до дитини.



- Карен Хорні (1885 — 1952) — відомий американський психолог німецького походження. Будучи представником неофрейдизму, вона розвивала ідеї ворожого впливу культури на становлення людської особистості і подолання цього впливу.
- Перебираючись з Німеччини в США, Карен Хорні звернула увагу на те, як сильно розрізняються європейська і американська культури.
- Різним було все: і масова культура, і поведінка людей, і соціально-економічна обстановка, і виникаючі у людей психічні розлади.



- Так вона вперше стала свідком того, як культурне середовище може впливати на формування особистості індивіда.
- Отже, виникають у людей неврози й формуються за рахунок впливу навколишнього соціального середовища і конфліктних людських взаємин.
- У цьому вона вступила в суперечність з класичним психоаналізом, який виводив психічні та психологічні проблеми людини з генетичних і інстинктивних факторів.



- В такому освітленні змінювався і характер лікування неврозів. Класичний психоаналіз був спрямований на те, щоб допомагати людині справлятися зі своїми інстинктами.
- А підхід, запропонований Карен Хорні, допомагав людині відновити здорові відносини з людьми і собою, знайти точку опори в собі, а також позбутися від невротичних захисних механізмів.



- Ці механізми тільки частково дозволяють впоратися з життєвими труднощами, а в довгостроковому плані вони закривають для людини можливість нормального життя.
- Частково Хорні погоджувалася з вченням Фрейда про те, що неврози формуються в результаті внутрішнього конфлікту особистості: витіснені сили (інстинкти) вступають в протиборство з Над-Я (культурними установками).



- Однак вона вказувала, що цього недостатньо; невроз, за її словами, виникає лише в тому випадку, коли це протиборство породжує тривожність, а спроби впоратися з тривожністю призводять до появи захисних механізмів.
- У такій ситуації у людини формуються так звані невротичні нахили, під якими розуміються нав'язливі, імпульсивні спонукання, що допомагають людині справитися з життєвими проблемами, але вступають в протиріччя з іншими нахилами.



- Один із прикладів невротичні нахили — компульсивна потреба в любові при одночасному прагненні до влади.
- Навіть у свідомості здорової людини співіснування цих потреб викликає внутрішній конфлікт: адже неможливо одночасно змагатися з людьми і піклуватися про них заради отримання відповідної любові.
- «Любов» в даному випадку має широке значення (чуйність, доброта, дружба і т. д.).
- Невротичні нахили при цьому зазвичай мають приховану вигоду, яка представляє собою бажання пом'якшити тривожність або зовсім її усунути.



- Надалі Карен Хорні удосконалила і доповнила свою теорію неврозів.
- Боротьба протилежних потреб тепер розумілася лише як окремий випадок невротичних конфліктів.
- Іншим прикладом внутрішнього конфлікту є боротьба між «реальним Я» і «ідеальним Я».
- Цей конфлікт Карен Хорні назвала центральним і вважала його більш глибоким, ніж протиборство різних невротичних сил.



- Таким чином, в теорії Карен Хорні людська особистість в деякому сенсі розпадається на кілька окремих особистостей, кожна з яких бажає діяти якимось певним способом.
- Але оскільки фізичне тіло у людини одне, то реалізувати воно може тільки одну з можливих дій.



- І тоді «окремі особи» в свідомості людини вступають одна з одною в боротьбу.
- Хорні порівнює людську психіку з державою, в якій відбувається зіткнення різних соціальних груп; і це зіткнення може закінчитися торжеством однієї якоїсь сили або компромісом, а може і перерости в повномасштабну громадянську війну.



- Як вже говорилося, Хорні вказувала, що у здорових людей неврози теж є, хоча і в зародковій формі.
- Вивчаючи себе, здорова людина може зрозуміти, що відчуває менш здорова людина, а також попередити труднощі, які можуть виникнути в майбутньому.



- Але при цьому не варто впадати в іншу крайність, яка часто має місце у студентів і лікарів-психіатрів: вивчаючи психічні хвороби і розлади, вони часто виявляють більшу частину з них у себе.
- На цьому ґрунті деякі студенти і лікарі поступово сходять з розуму по-справжньому.
- Тому потрібно розрізняти «зачатки неврозу» у здорової людини і повноцінний розлад у хворої.



- Теорія Карен Хорні була однією із спроб переглянути класичний фрейдистський погляд на людину.
- Хоча вона була атеїстом і матеріалістом, вона не погоджувалася з тим, що людина є просто більш розумною і високоорганізованою за тварин.
- На її думку, людина є в першу чергу істотою соціальною.



- Часто це було віянням часу: Хорні захопилася ідеями соціалізму, відстоювала рівність всіх людей, інтернаціоналізм, була прихильницею феміністського руху.
- Але при цьому вона зазначила, що соціальне й культурне середовище в першу чергу пригнічує людину, обмежує її розвиток і нав'язує якісь чужі правила.
- Ці думки теж були результатом її спостережень за навколишньою дійсністю.



- Хорні росла в непростому світі, в якому «стара» культура руйнувалася, йшла в минуле, поступаючись місцем новій, зовсім іншій культурі — більш вільній, але не такій вже й однозначній.
- Становлення цієї нової культури призводило до збільшення в світі нервових і психічних розладів, відповіддю на що став бурхливий розвиток психології, психіатрії та неврології.



- Хорні зазначала, що вона вчасно переїхала з Німеччини в США. Хоча за походженням вона була, по суті, «істинним арійцем», вона розуміла, що в умовах фашистської тоталітарної держави не могла розвиватися ніяка наука, крім такої, яка співатиме похвали уряду і говорити, що нова Німеччина — країна найкраща і правильна.
- Нацистська Німеччина, крім усього іншого, була вельми традиційною державою: режим нав'язував громадянам традиційні сімейні цінності, релігію, надмірну національну самосвідомість і патріотизм, знищував вільні любовні стосунки, захищав народ від зовнішнього світу.




- Такий режим міг нагадати Хорні виховання, яке вона в дитинстві отримувала від батька.
- Її побоювання виправдалися: майже вся наука і інтелектуальна діяльність в нацистській Німеччині була ліквідована.



Ось деякі відомі роботи, написані Карен Хорні

- Невротик нашого часу (1937) — одна з головних її праць, в якій вона викладає свою теорію. Книга написана простою мовою і доступна для читання непрофесіоналам. По цій книзі читач навіть міг займатися самолікуванням.
- Нові шляхи в психоаналізі (1939) — книга, також цілком доступна для читання неспеціалістам, хоча і містить певну кількість спеціальних термінів.
- Невроз і особистісне зростання: Боротьба за самореалізацію (1950) — в ній вона описує розширену «версію» своєї теорії, в якій особлива увага приділяється «центральному внутрішнього конфлікту».

- 
- Як бачимо, Карен Хорні була одним з перших представників науки, які випускали книги, доступні для звичайних людей.
 - І в цьому був свій сенс, оскільки головна мета її теорії — навчити звичайну людину розбиратися в собі, знайти причини своїх внутрішніх конфліктів і психічних розладів і позбутися від них.



Я-образ, як ключове поняття в теорії особистості К. Хорні

- Щоб знизити постійне відчуття психологічної тривоги потрібно працювати над становленням адекватного Я-образу.
- Хорні говорила про те, що Я-образ складається з трьох складових: Я-ідеального, Я-реального та Я-в очах оточуючих.
- У нормально розвиненої і стійкої до неврозів особистості всі три частини збігаються і створюють одне цілісне Я.



- Але така «єдність» зустрічається далеко не у кожного, і найчастіше у людини існує конфлікт між окремими складовими її образу.
- Наприклад, якщо у особистості не збігаються образи Я-ідеального і Я-реального, то виникає відчуття постійної незадоволеності собою, невпевненості, тривоги.
- Подібна напруга може стати причиною розвитку неврозу.



- До такого ж результату приводить і розбіжність Я-реального та Я-в очах оточуючих.
- І не має значення, чи думають інші люди гірше або краще про людину, ніж вона сама про себе.
- Саме тому і зневага, і захоплення, якщо вони не збігаються з реальною думкою самої особистості, збільшують її рівень тривожності.



- Згідно Хорні, щоб уникнути почуття тривоги, людина використовує механізми психологічного захисту.
- Саме вони дозволяють привести до одного спільного цілого два конфліктуючих образи Я-реального та Я-в очах інших людей.
- Хорні виділяла три основні механізми.
- У нормі кожен з них допомагає знизити тривогу, але якщо якийсь починає домінувати, то це призводить до формування певного невротичного комплексу.



- Залежно від обраного механізму захисту, автор виділяла три типи поведінки: поступливий, агресивний, уникаючий.
- Поступливий тип поведінки спрямований на «сліпе» догодження людям, і полягає в прагненні отримати суспільне схвалення.
- Виникають потреби в прийнятті, захооченні й в партнері, на якого можна перекласти відповідальність за своє життя.
- Всі ці потреби нереалістичні і не можуть бути насичені, тому людина, отримуючи схвалення, вимагає все більшого.



- При агресивному механізмі, особистість прагне силою нав'язати іншим своє Я-ідеальне уявлення.
- Це проявляється в придушенні думки оточуючих, домінуванні, експлуатації інших людей.
- Уникнення, як тип поведінки полягає в уникненні суспільства і прагненні до самотності, самоти.
- Але і він не допомагає знизити тривогу, адже ізолювавши себе від інших людей, людина не відчуває себе спокійніше.



- Хорні також вважала, що люди можуть виступати в ролі своїх власних терапевтів, підкреслюючи особисту роль кожної людини в своєму психічному здоров'ї і заохочуючи самоаналіз і самодопомогу.
- Хорні була психологом в той час, коли внесок жінок часто ігнорувався.
- Незважаючи на численні перешкоди, з якими вона стикалася як жінка в області, де домінують чоловіки, вона стала видатним мислителем, який зробив важливий внесок в наше розуміння людської психології.



- К. Хорні стверджувала, що в структурі особистості домінують не інстинкти агресії або лібідо, а несвідоме почуття тривоги, занепокоєння, яке вона називала почуттям корінної тривоги і вважала, що воно пов'язане з самотністю і безпорадністю, що «з'являється у дитини в потенційно ворожому їй світі».
- Таким чином, в її теорії зберігається не лише ідея З. Фрейда про значення несвідомого, але і його думка про антагонізм між зовнішнім світом і людиною.



- К. Хорні вважала, що причинами розвитку цієї тривоги можуть бути помилки сімейного виховання, а саме: непослідовна поведінка батьків, глузування, невиконання обіцянок, надмірна опіка або ж емоційна відчуженість батьків.
- З часом корінна тривога виявляється в усіх взаєминах людини та у її світосприйнятті.
- Отже, причини невротичної поведінки варто шукати у порушеннях взаємин батьків і дітей.



- Невротичні особистості формуються в умовах явного дефіциту теплоти і безпеки в стосунках з батьками, оскільки, прагнучи до безпеки і подолання тривоги, дитина вибирає і формує властиву для неї захисну стратегію.
- Карен Хорні описала десять таких захисних стратегій, визначивши їх як невротичні потреби, або тенденції особистості:



- У любові та схваленні. (Не заспокоюване нічим прагнення бути об'єктом любові та захоплення, підвищена чутливість до критики, непривітності з боку інших).
- У партнері-керівникові. (Надмірна залежність від інших, страх отримати відмову або залишитись самотнім; переоцінка любові).



- У чітких обмеженнях. (Надання переваги такому життєвому стилю, при якому першочергове значення мають обмеження, встановлений порядок, невимогливість, схильність задовольнитись малим і підпорядковуватись іншим).
- У владі. (Домінування і контроль над іншими як самоціль, презирливе ставлення до проявів слабкості).



- В експлуатації інших. (Страх бути використовуваним іншими, страх виглядати «тупим у їхніх очах»).
- У суспільному визнанні. (Бажання бути об'єктом захоплення з боку інших, залежність уявлень про себе від статусу).
- У захопленні собою. (Прагнення створити прикрашений образ своєї особи, позбавлений недоліків, обмежень, потреба в компліментах та лестощах).



- У честолюбстві. (Сильне прагнення бути кращим, незважаючи на наслідки, страх невдачі).
- У незалежності. (Уникнення будь-яких стосунків, що передбачають певні обов'язки, дистанціювання від усіх і всього).
- У бездоганності та неподоланності. (Спроби бути морально непогрішимим та бездоганим у всіх відношеннях, підтримка враження досконалості та доброчесності).



- Названі типи стратегії виступають як передумовою «споконвічного конфлікту» так і захисними механізмами.
- Ці засоби психологічного захисту породжують чотири «великих неврози» нашого часу:



- невроз прихильності – пошуки любові та схвалення за будь-яку ціну;
- невроз влади – потреба в підпорядкованості і безпомічності, садистська форма – в експлуатації інших, домінуванні і контролі над ними;
- деструктивність – подолання почуття неповноцінності шляхом знищення, підкорення або приниження інших;
- конформність – абсолютне підпорядкування соціальним нормам, що регулюють поведінку, бажання бути «таким як усі».



- Проте, Е. Фромм вважав, що люди можуть бути автономними й унікальними, не втрачаючи при цьому відчуття єдності з іншими людьми та суспільством і називав це «позитивною свободою».
- Досягнення позитивної свободи вимагає від людей спонтанної активності в житті, дій відповідно до внутрішньої природи.
- У книзі «Мистецтво любові» Е. Фромм підкреслював, що любов і праця – це основні чинники, за допомогою яких здійснюється розвиток позитивної свободи.





- Ученья Е. Фромма демонструє гуманістичну спрямованість, відображає певні соціально-психологічні реалії.
- Водночас, у ньому соціальні явища дещо підмінюються психологічними, а основні тенденції поведінки людини мають надто фатальний характер.





Епігенетична теорія розвитку особистості Е. Еріксона.


- Теоретичні формулювання Е. Еріксона (1902-1994) стосуються винятково розвитку еґо, хоча він і стверджував, що його ідеї не більш, ніж подальший систематичний розвиток концепції Фрейда про психосексуальний розвиток у світлі нових відкриттів у соціальних і біологічних науках.
- Проте Е. Еріксон рішуче відійшов від класичного психоаналізу за чотирма важливими пунктами.


- 
- По-перше, з позиції Еріксона, саме его складає основу поведінки і функціонування людини, у чому видно зсув акценту від ід до его.
 - Егопсихологія описує людей як більш раціональних, таких, які приймають усвідомлені рішення і свідомо вирішують життєві проблеми.
 - У той час як Фрейд вважав, що его бореться, намагаючись розв'язати конфлікт між інстинктивними спонуканнями і моральними обмеженнями, Еріксон доводив, що его – це автономна система, що взаємодіє з реальністю за допомогою сприйняття, мислення, уваги і пам'яті.


- 
- По-друге, Еріксон розвивав новий погляд щодо індивідуальних взаємин з батьками і культурним контекстом, в якому існує сім'я.
 - Якщо Фрейд цікавив вплив батьків на становлення особистості дитини, то Еріксон підкреслює історичні умови, в яких у дитини формується его.


- 
- По-третє, теорія розвитку еґо охоплює весь життєвий простір індивіда, тобто від дитинства до зрілості і старості.
 - Фрейд же обмежився вивченням впливу ранніх дитячих переживань і не приділяв увагу питанням розвитку за межами генітальної стадії.


- 
- Нарешті, по-четверте, у Фрейда і Еріксона різні погляди на природу і розв'язання психосексуальних конфліктів.
 - Метою Фрейда було розкриття сутності й особливостей впливу на особистість несвідомого психічного життя, а також пояснення того, як рання травма може призвести до психопатології в зрілості.
 - Еріксон бачив своє завдання в тому, щоб привернути увагу до здатності людини переборювати життєві труднощі психосоціального характеру, стверджуючи, що кожна особиста і соціальна криза є свого роду викликом долі, що спрямовує особистість до розвитку.


- 
- У деяких питаннях ідеям Еріксона і Фрейда властива теоретична єдність.
 - Наприклад, обидва теоретики сходяться в тому, що стадії розвитку особистості наперед визначені, і порядок їх перебігу є незмінним.
 - Еріксон також визнає біологічні і сексуальні основи всіх мотиваційних і особистісних диспозицій та приймає фрейдівську структурну модель особистості.


- 
- Основний вклад Еріксона у вивчення особистості полягає в тому, що, поряд із фрейдівськими стадіями психосексуального розвитку, він показав, що людина одночасно проходить стадії психосоціального розвитку і стадії розвитку еґо, та довів, що розвиток особистості продовжується все життя і кожна стадія розвитку може мати як позитивний, так і негативний результат.
 - Кожна стадія розвитку еґо складається з психологічних, біологічних і соціальних компонентів і базується на досягненнях попередніх стадіях.
 - Перша стадія, або криза, - «вбираюча», коли задовольняється оральна потреба і формується довіра до оточуючого світу. На цій стадії утворюється проекція особистості.


- 
- На другій стадії дозріває м'язово-руховий апарат, що призводить до почуття впевненості, самостійності.
 - Третя стадія – це становлення юнацтва, знаходження цілей, уміння планувати, вибір друзів.
 - На четвертій стадії формується рефлексія, виникають сумніви щодо свого місця в житті.
 - П'ята і шоста стадії - це зрілість особистості, стійкість її інтересів, коли вона керується у своїй поведінці нормами суспільства.
 - І, нарешті, сьома стадія - це або досягнення або невдача.


- 
- Окремо варто зупинитися на епігенетичній концепції розвитку особистості Е. Еріксона, що базувалася на визнанні генетичної зумовленості стадій, які у своєму особистісному розвитку обов'язково проходить людина від народження до кінця своїх днів.
 - У розвитку людини Е. Еріксон виділяє соматичну сторону (предмет вивчення біології), розвиток свідомого «Я» (сфера інтересів психолога) і соціальний розвиток, який має вивчатися суспільними науками.


- 
- Основний закон розвитку – «епігенетичний принцип», відповідно до якого на кожному новому етапі виникають явища і властивості, яких не було раніше.
 - Перехід до нової фази розвитку відбувається у формі «нормативної кризи», яка відображає природні труднощі й суперечності росту.
 - Такий перехід стає можливим лише на основі «зняття» основної суперечності попередньої фази; інакше ця суперечність неминуче проявиться пізніше.


- 
- Найсуттєвіший внесок Е. Еріксона в теорію особистісного розвитку полягає у виділенні та описі восьми життєвих психологічних криз, які неминуче наступають у кожної людини.
 - Весь життєвий цикл людини складається, за Е. Еріксоном, з восьми фаз, кожна з яких має свої специфічні задачі і може завершуватися сприятливо (або ж навпаки) для подальшого розвитку.


- 
- Розвиток людини залежить від спільної дії вроджених і факторів середовища.
 - Дорослі та діти при цьому залежні одне від одного у задоволенні своїх різноспрямованих потреб.
 - Так, якщо дитина потребує емоційного тепла і комфорту, батьки теж відчують потребу турбуватися й опікуватися дітьми, що й визначає очікуваний результат виховання.
 - Оскільки кожне суспільство по-своєму здійснює соціалізацію підростаючого покоління, то при збереженні універсального характеру загальної послідовності і найважливіших завдань основних фаз розвитку, типові способи їх вирішення специфічні для різних суспільств.


- 
- Перша фаза – немовляча. Її основне завдання полягає у виробленні ще неусвідомленого почуття «базової довіри» немовляти до зовнішнього світу.
 - Основний метод – турбота і любов батьків.
 - Якщо «базову довіру» на цьому етапі сформувати не вдається, то у немовляти розвивається почуття «базової недовіри» до світу, тривожність, яка потім може проявлятися у формі замкненості, втечі у свій внутрішній світ тощо.


- 
- Під час другої фази (раннє дитинство) у дитини формується відчуття власної автономності та особистої цінності або ж їх протилежність – сором'язливість і сумніви в собі.
 - Зростання самостійності дитини, яке розпочинається з освоєння вміння керувати відправленням своїх тілесних потреб, створює передумови для різноманітних виборів, тренування в яких закладає основи таких особистісних якостей, як відповідальність, дисциплінованість, повага до порядку тощо.


- 
- У третій фазі (вік від 3 до 5-7 років) формуються ініціативність, бажання щось зробити. Блокування розвитку цих бажань призводить до виникнення почуття провини.
 - Вирішальне значення при цьому відіграють групові ігри, спілкування з однолітками, що розвивають уяву дитини, дають змогу їй «приміряти» до себе різні соціальні ролі тощо. На цьому етапі закладається почуття справедливості, яке розуміють як виконання певних правил.


- 
- Під час четвертої фази (шкільний вік) розвиваються почуття підприємливості та ефективності, спроможність досягати поставлених перед собою цілей. Найважливішими цінностями стають ефективність і компетентність.
 - У негативному варіанті розвитку формується відчуття власної неповноцінності, яке спочатку виникає як усвідомлення своєї некомпетентності у вирішенні якихось конкретних задач, передусім пов'язаних із навчанням, а вже потім поширюється на оцінку особистості в цілому.
 - У цьому віці закладається ставлення до праці.


- 
- П'ята фаза (юність) знаменує появу відчуття власної неповторності, індивідуальності, відмінності від інших.
 - При негативному варіанті формується розпливчате, дифузне, нестійке «Я», рольова й особистісна невизначеність.
 - Типовою особливістю є стрімке розширення діапазону виконуваних особистістю ролей.
 - Однак усі ці ролі ще не освоюються юнаками всерйоз і остаточно, а ніби пробуються, приміряються до себе і своїх можливостей.


- 
- Під час шостої фази (молодість) з'являється потреба і здатність до інтимного психологічного контакту з іншою людиною, зокрема й до сексуальної близькості.
 - У негативному варіанті розвивається почуття ізоляції та самотності.

- 
- Найважливіші здобутки сьомої фази (дорослість) – творча діяльність і зумовлене нею почуття продуктивності.
 - Вони проявляються як у праці, так і в турботі про інших людей, зокрема про дітей, у розвитку потреби передавати свій досвід та ін.
 - У негативному варіанті розвивається почуття стагнації (застою).

- 
- Восьма фаза (зрілий вік, або старість) характеризується появою почуття повноти життя, виконаного обов'язку, завершеності шляху.
 - Мудрість і відстороненість дають змогу дивитися на свої і чужі вчинки та їхні наслідки з певної висоти. У негативному варіанті розвиваються розчарування, безнадія й розпач.

- 
- Таким чином, становлення особистості в концепції Е. Еріксона визначається як зміна етапів, на кожному з яких відбувається якісне перетворення внутрішнього світу людини і радикальна зміна стосунків з оточуючими людьми.
 - У результаті цього вона як особистість набуває щось нове, характерне саме для цього етапу розвитку, що зберігається у неї протягом усього життя.

- 
- Самі особистісні новоутворення, за Е. Еріксоном, виникають не на порожньому місці – їх поява на певній стадії підготовлена всім процесом попереднього розвитку особистості.
 - Нове в ній може виникнути і утвердитися, лише коли в минулому вже були створені відповідні психологічні та поведінкові умови.
 - Формуючись і розвиваючись як особистість, людина набуває не тільки позитивні якості, але й недоліки.

- 
- Детально представити в єдиній теорії можливі варіанти індивідуального особистісного розвитку по всіляких поєднаннях позитивних і негативних новоутворень практично неможливо.
 - Маючи на увазі цю проблему, Е. Еріксон зобразив у своїй концепції лише дві крайні лінії особистісного розвитку: нормальну і аномальну.
 - У чистому вигляді вони в житті майже не зустрічаються, натомість вміщують у себе різноманітні проміжні варіанти особистісного розвитку людини.